УДК 811.161.2'27

Л. С. Мініч

Д. Ю. Кучеренко

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕЛЕКАНАЛАХ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ЯКІСНОГО ЕФІРНОГО МОВЛЕННЯ

У статті проаналізовано проблеми порушення лексичних норм української літературної мови на основі мовлення телеведучих новин найпопулярніших каналів. Виокремлено типові помилки вживані під час ефірів. У результаті порівняння випусків новин ТСН, «Факти тижня», «Сьогодні», «Вікна» схарактеризовано рівень володіння українською мовою ведучих, журналістів та редакторів на українських телеканалах 1+1, ICTV, «Україна», СТБ.

Ключові слова: порушення лексичних норм, тавтологія, плеоназм, синонімія, паронімія, стилістична обумовленість, лексичне значення.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-211-216

Постановка проблеми. В останні десятиріччя у лінгвістиці спостерігаємо інтерес до проблем мовної культури телевізійних засобів масової інформації, адже новини контролюють суспільну та масову свідомість, формують культуру та деякою мірою керують думками народу. Глобалізація масово-інформаційних процесів, поява аудіовізуальних й електронних ЗМІ призвела до того, що центр творення літературної мови в ХХІ сторіччі перемістився на журналістику, яка стала оперативним, динамічним, багатоакцентним носієм і продуцентом суспільної думки, саме тому викорінення порушень лексичних норм української літературної мови потрібно розпочинати з ефірів випусків новин на відомих телеканалах, адже для українців це авторитетні джерела, що є прикладом правильного, зразкового мовлення.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Чимало лінгвістів досліджувало порушення лексичних норм, зокрема Б. Антоненко-Давидович, М. Волощак, М. Гладкий, С. Караванський, В. Кешієв, Т. Коць, М. Нагорняк, О. Пономарів, І. Судук, М. Фіголь, Є. Чак, Н. Чепурко. Вчені внесли вагомий доробок у розкриття проблем недотримання мовних норм, їх класифікації, виокремлення особливостей цих порушень у засобах масової інформації. Проте лише окремі дослідження присвячені саме мовленню ведучих новин.

Грунтовною працею на цю тему є «Стан української мови на сучасному телебаченні» М. Колядич. Авторка розглянула найчастіші випадки порушень та вказала на причини їх виникнення. Проблема недотримання лексичних мовних норм залишається **актуальною** донині, адже щодня на екранах з'являються нові випуски новин, що потребують детального перегляду з метою виокремлення помилок. Доцільним також є доведення до відома редакторів, журналістів та телеведучих про результати дослідження для подальшого запобігання типових порушень.

Джерельною базою є випуски новин на телеканалах 1+1 – ТСН, СТБ – «Вікна», ICTV – «Факти тижня», «Україна» – «Сьогодні».

Мета статті: схарактеризувати порушення лексичних мовних норм на телеканалах 1+1, СТБ, ICTV, «Україна» та запропонувати рекомендації щодо їх усунення.

Серед основних **завдань** дослідження: розкрити особливості лексичних порушень української літературної мови; простежити мовлення ведучих під час ефіру та виявити

основні помилки; систематизувати лексичні порушення; порівняти рівень володіння українською мовою на телеканалах; визначити кількісне використання порушень у мовленні ведучих на телеканалах.

Виклад основного матеріалу. Щодня суспільство потребує інформаційного навантаження: політичного, економічного, лінгвістичного, культурного, юридичного тощо. Основним центром цього потоку є телебачення. Новини – найважливіший інструмент формування та освоєння соціального досвіду. Він сформувався з появою людини, але популярності набув із виникненням друкованих засобів інформації, а згодом став доступнішим за допомогою електронних ЗМІ. Сьогодні вони безпосередньо впливають на суспільство й процеси в ньому. Ведучі новин не лише інформують глядачів, але й впливають на їхню культуру мовлення. Саме тому проблему порушення лексичних норм української літературної мови потрібно вирішувати, починаючи з тих, на кого орієнтується суспільство, це телеведучі та журналісти відомих українських телеканалів. Від їхнього володіння лексичними нормами залежить взаєморозуміння громадян, а відтак і статус країни серед інших. Кожен уряд створює умови для нормалізованого функціонування мови, очищення від іноземних впливів та гармонійний розвиток кожного рівня мовної системи.

Одними з найбільш поширених серед порушень літературних норм є лексичні. Зазвичай це: помилки у слововживанні, у доборі слова; неточність вибраного слова (незнання явищ синонімії, паронімії), уживання діалектних і просторічних слів у літературній мові; невмотивоване використання слів різної стилістичної приналежності й емоційно-оцінних слів; повтори одного й того ж самого слова чи споріднених слів; неправильне вживання слів із фразеологічно зв'язаним значенням тощо [6, с. 4]. Розвиток суспільства, встановлення міжнародних відносин з іншими країнами, розширення сфер комунікацій безпосередньо позначається на лексичному складі української мови. Особливо великий вплив має історичне об'єднання України з Росією, що і призвело до чималого засилля калькованих слів, форм і конструкцій. Також поступово з'являються неологізми та іншомовні аббревіатури, це призводить до порушень лексичних норм літературної мови.

Серед причин помилок найчастіше виділяють такі: мовленнєві впливи інших країн; незнання лексичної норми; невміння та небажання використовувати словники; недостатній словниковий запас; нездатність добирати відповідні синоніми; стилістична обумовленість слововживання; поспішність вибору слова та відсутність самоконтролю; непостійне спілкування українською мовою та ін.

Зокрема, у випусках новин відомих телеканалів трапляються такі порушення, як:

а) плеоназми: *Інакше Китай запровадить свої власні санкції* («Сьогодні»); *Шістдесятирільного чоловіка врятував від смерті його власний пес* («Факти тижня»). За визначенням В. Коломійцевої «плеоназм (від грецьк. *πλεονασμός* – надмірність, перебільшення) – це надмірна кількість граматичного або лексичного забезпечення змісту поняття, що як явище диспонує в мовній системі й набуває реалізації в мовленні. Плеоназмом називають також стилістичний зворот мови з однозначними, семантично близькими чи синонімічними словами, сполуками, які, попри позірну надмірність, виконують важливу функцію увиразнення, зумисного перебільшення, підкреслення змісту поняття, нагнітання почуттів. Його трактують широко – як багатослів'я, усяке стилістично зумовлене перебільшення в утіленні змісту якогось поняття або вужче, відмежовуючи від плеоназму повторення та редуплікацію» [3, с. 33]. Безперечно, ведучим та журналістам популярних телеканалів варто уникати повторів, адже це збіднює мову та свідчить про недостатній словниковий запас мовця.

б) багатослів'я: *Від самого початку* конфлікту це завжди була нейтральна територія (ТСН); *Тарас Тополя, який від самого початку* агресії Росії на Донбасі... («Факти тижня»); *На самому в'їзді в Чорторию* блокпост (ТСН); *Виселяли мешканців будинку в самому центрі* міста... («Факти тижня»); *Елітну квартиру у самому центрі* столиці... («Сьогодні»). Багатослів'я виникає внаслідок невміння чи небажання висловлюватися коротко. Воно суперечить закону мовленнєвої економії й протистоять стислості як важливій і бажаній комунікативній якості. Є всі підстави вважати його стильовою помилкою [8, с. 80]. У наведених прикладах перше слово зайве і не надає нової інформації. Їх потрібно уникати, адже в результаті зовсім втрачається зміст висловлюваного.

в) тавтологія: *Поліцейські поки не кажуть, так само поки що* достеменно невідомо, *що саме* спричинило вибух (ТСН); *Вони тут, у соборі, так і народні гуляння, які тут, під ним на Софіївській площі* («Вікна»); ... *то колишній бойфренд однієї з дівчат. Дівчина, яку звали Букет категорично не хотіла мати з ним стосунків* («Факти тижня»); *Гільз не було виявлено, а позиції для стрільня не були обладнані* («Вікна»); *Жителька області, яка останнім часом мешкала в обласному центрі*... («Сьогодні»).

У мовознавстві не визначено чіткої межі між поняттями «плеоназм» і «тавтологія». Однак беззаперечним є те, що це вид порушення лексичних норм. Телеведучі, не слідкуючи за мовленням у прямому ефірі, вживають повторення одного й того ж слова, або спільнокоренових еквівалентів. Цей вид помилок називають «тавтологією». Він найбільше проявляється в усному мовленні та подекуди в писемному. Однією з причин виникнення таких порушень є мовленнєва неуважність, дефіцит часу на редагування тексту і нерозуміння важливості уникнення повторів.

г) використання невідповідних українській мові конструкцій: *Хода збрала* близько сотні людей (ТСН); *Цього тижня їзда забрала* життя одразу 3 мотоциклістів («Сьогодні»); *В першу чергу вчать* основам тактики та стріляти з різних видів зброї («Факти тижня»); ... *що спалахнув о домаганнях* обвинуваченого («Факти тижня»); *Береговою охороною* було оперативно вжиті належні заходи («Сьогодні»); *А вже цими хвилинами...* Ощадбанк почав перерахунок... («Сьогодні»); *Поліція затримала нещадного вбивцю гарячим слідом* («Факти тижня»); *Попередніми роками* звільняти злочинців стало популярне («Вікна»); *Своїми концертами* збирає кошти для бійців (ТСН); *Не спокійно було й на Донецькому напрямку* («Вікна»); *Селище Верхньотурецьке знаходиться не в дуже добрій позиції* («Вікна»); *Нацбанк скасував 2 % збору при купівлі* валюти (ТСН); *Наводять до прикладу Ігоря* («Вікна»); *Усі вони посідають керівні посади на вітчизняних підприємствах* («Сьогодні»).

В українській лінгвістиці кожна частина мови має свої особливості вживання та поєднання з іншими словами. Зокрема, найпоширенішими порушеннями лексичних норм є неправильне поєднання прийменників з іменниками. Вони мають здатність поєднуватися відповідно до встановлених в українській літературній мові закономірностей. Ототожнення прийменникових конструкцій чужоземних мов з українською може сигналізувати тільки про спотворене мовлення, назва якому суржик. Щоб уникнути недоцільного збіднення рідної мови, треба обов'язково дотримуватись її правил, тоді, вибираючи із цілої низки можливих прийменників, мовець безперешкодно обере найбільш доречний [2, с. 80]. Також часто ведучі новин помилково обирають відмінки іменників, їх поєднання та калькують конструкції слів з інших мов.

г) уживання невластивих українській літературній мові слів: *Видозмінили першу складову слова, яка передбачає святість* (ТСН); *Пряничне* містечко (ТСН); *Водій і собачник* вирішили з'ясувати стосунки (ТСН); *Травитимуть* байки і чекатимуть

гарної погоди (ТСН); Отримали нову **точку** відліку («Вікна»); **Щоб видобутися** із замкненої кімнати учасники гри мали розв'язати цілу низку складних завдань («Вікна»); **Що** розповідають п'яні **неадеквати**, щоб уникнути покарання («Факти тижня»); **Копи** з'ясували після скоєння злочину... («Факти тижня»); **Трудовий старт** («Сьогодні»); **Нестиковки** досліджувала Тетяна Штан («Факти тижня»); Геннадій Конєв **дійсно** торгує макетами зброї («Факти тижня»); Вбивця чоловік у **капішоні** («Факти тижня»); **Основні задачі** прикриття позицій та колон на марші («Факти тижня»); **Глава** української делегації у ПАРЄ («Факти тижня»); В основному купує випивку і **сигарети** («Сьогодні»); Далі в справу **включаються** сапери («Сьогодні»); Але мораль, як відомо, на хліб не **намажеш** («Факти тижня»); Пані Любов працює у Львівському **рагсі** («Вікна»); Олег Ляшко пояснив: квартиру придбав у **розстрочку** («Сьогодні»).

Отже, найтипівішими лексичними помилками є вживання слів у невластивому лексичному значенні, тавтологія та використання неправильних конструкцій, що зумовлено впливом російської мови. Рідше виокремлено плеоназми під час мовлення телеведучих. У випусках новин, в середньому за одну годину ефірного часу, зафіксовано лексичних порушень: ICTV – 12, 1+1 – 11, «Україна» – 9, СТБ – 7. Типовою помилкою телеведучих новин ТСН виявлено тавтологію, що спричинено швидким темпом мовлення. На каналі ICTV найчастіше послуговувалися словами, які невластиві українській літературній мові, такий же вид помилок характерний для ведучих на СТБ. Здебільшого вживання невідповідних лексичним нормам конструкцій нараховано під час випуску новин «Сьогодні». Згідно з результатами дослідження виявлено, що найчистішим від лексичних порушень є мовлення ведучих в ефірах «Вікон». Особливу увагу потрібно приділяти редакторам та журналістам телеканалів 1+1 та ICTV.

Важливим для ведучих є прагнення до самовдосконалення, адже є чимало літератури для самостійного навчання: словники, монографії, статті, уроки онлайн тощо. Запобігти потраплянню мовних помилок можна різними методами, зокрема ефективним було б створення теле- або радіопередач, у яких здійснювали аналіз найбільш поширених порушень лексичних норм, які трапляються під час ефірів. Можливі також інші варіанти, наприклад: встановити вимогливіші критерії відбору телеведучих, прискіпливо перевіряти їхній рівень знань української мови; організувати щорічні курси та практикуми для телеведучих; ввести систему матеріального стимулювання; забезпечити можливість відвідування спецкурсів та купівлю фахової літератури; виділити години для роботи з лексикографічними джерелами; організувати можливість критичного самоаналізу; забезпечити наявність кваліфікованого мовознавця в студії для допомоги телеведучим і журналістам.

Висновки. Стан ефірного мовлення дуже невтішний, про що свідчать численні помилки, які виявлено під час перегляду телеканалів СТБ, 1+1, ICTV та «Україна». Телебачення впливає на формування мовної культури глядачів, тому варто вжити низку заходів з метою подальшого усунення лексичних порушень, для цього слід докласти зусиль не лише журналістам і ведучим новин, але й налаштувати співробітництво з теоретиками: лінгвістами, психологами, культурологами, соціологами тощо. Дотримання норм української літературної мови є основною вимогою для працівників ЗМІ, адже від правильності їхнього мовлення залежить наскільки слухач зможе зрозуміти, сприйняти, а згодом і відтворити почуту інформацію.

Перспектива дослідження теми полягає у подальшому аналізі порушень на інших телеканалах, зокрема у порівнянні отриманих результатів на основі кількох

років. Також актуальним є опрацювання лексичних помилок не лише у випусках новин, а й у мовленні ведучих різних телевізійних шоу.

Список використаної літератури

1. Волощак М. Й. Збірник мовностилістичних порад лінгвістів, літературознавців, публіцистів / М. Й. Волощак. – Київ : Марія Волощак, 2010. – 200 с. ; Voloshchak M. Y. Zbirnyk movnostylistychnykh porad linhvistiv, literaturoznavtsiv, publitsystiv / M. Y. Voloshchak. – Kyiv : Mariia Voloshchak, 2010. – 200 s.

2. Гнатюк М. Особливості вживання деяких прийменникових конструкцій [Електронний ресурс] / М. Гнатюк // Гуманітарні та соціальні науки : матер. І Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009, м. Львів, 14–16 травня 2009 р. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 76–80. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6584/1/27.pdf> ; Hnatiuk M. Osoblyvosti vzhyvannya deiakykh pryimennykovykh konstrukttsii [Elektronnyi resurs] / M. Hnatiuk // Humanitarni ta sotsialni nauky : mater. I Mizhnar. konf. molodykh vchenykh HSS-2009, m. Lviv, 14–16 travnia 2009 r. – Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika», 2009. – S. 76–80. – Rezhym dostupu : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6584/1/27.pdf>

3. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі [Електронний ресурс] / В. Коломійцева // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 33–40. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrn_2009_1_5 ; Kolomiitseva V. Yavyshe pleonazmu v ukrainskomu syntaksysi [Elektronnyi resurs] / V. Kolomiitseva // Ukrainska mova. – 2009. – № 1. – S. 33–40. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrn_2009_1_5

4. Колядич М. В. Стан української мови на сучасному телебаченні [Електронний ресурс] / М. Колядич // Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р. – Режим доступу : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/allhum2017/paper/download/2246/1743> ; Koliadych M. V. Stan ukrainskoi movy na suchasnomu telebachenni [Elektronnyi resurs] / M. Koliadych // Materialy XLVI naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU, m. Vinnytsia, 22–24 bereznia 2017 r. – Rezhym dostupu : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/allhum2017/paper/download/2246/1743>

5. Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 70–75 ; Kots T. A. Do problemy leksychnoi normy suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / T. A. Kots // Movoznavstvo. – 2009. – № 1. – S. 70–75.

6. Підгурська В. Аналіз типових мовних помилок у мовленні майбутніх учителів початкових класів / В. Підгурська // Українська мова й література в школі. – 2013. – № 3. – С. 39–44 ; Pidhurska V. Analiz typovykh movnykh pomylok u movlenni maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv / V. Pidhurska // Ukrainska mova y literatura v shkoli. – 2013. – № 3. – S. 39–44.

7. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради / О. Пономарів. – 2-е вид., доповн. – Київ : Либідь, 2001. – 272 с. ; Ponomariv O. Kultura slova : movnostylistychni porady / O. Ponomariv. – 2-e vyd., dopovn. – Kyiv : Lybid, 2001. – 272 s.

8. Селігей П. Типи багатослів'я в наукових текстах [Електронний ресурс] / П. Селігей // Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 22–44. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrn_2013_4_4 ; Selihei P. Typy bahatoslivia v naukovykh tekstakh [Elektronnyi resurs] / P. Selihei // Ukrainska mova. – 2013. – № 4. – S. 22–44. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrn_2013_4_4

9. Судук І. І. Порушення лексичних норм у мові сучасної української преси / І. І. Судук, В. Б. Кешієв // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 53. – С. 239–242. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_91 ; Suduk I. I. Porushennia leksychnykh norm u movi suchasnoi ukrainskoi presy / I. I. Suduk, V. B. Keshiiev // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Filolohichna. – 2015. – Vyp. 53. – S. 239–242. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_91

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019.

L. Minich

D. Kucherenko

VIOLATION OF LEXICAL NORMS ON UKRAINIAN TV CHANNELS AS ONE OF THE PROBLEMS OF QUALITATIVE BROADCASTING

In the article the problems of violation of lexical standards of the Ukrainian literary language are analyzed on a basis of broadcasting of TV hosts of news of the most popular channels. The main reasons for emergence of mistakes in news are characterized.

Daily society needs information loadings: political, economic, linguistic, cultural, legal etc. The main center of this stream is television. News is the most important instrument of formation and development of social experience. Today they directly affect the society and processes in it. Leaders of news not only inform the viewers, but also influence their broadcasting culture. That is why the problem of violation of lexical standards of the Ukrainian literary language needs to be solved from those by whom society is guided, these are TV hosts and journalists of the known Ukrainian TV channels.

In the article it is allocated the main reasons for mistakes: Language influences of other countries; ignorance of the lexical norm; inability and unwillingness to use dictionaries; insufficient vocabulary; inability to get the corresponding synonyms; stylistic conditionality of word usage; haste of the choice of a word and lack of self-control; non-permanent communication in Ukrainian, etc.

The typical mistakes used during the broadcast are identified. One of the most common violations of literary norms is lexical. Usually these are mistakes in the word usage, selection of a word; the inaccuracy of the chosen a word (ignorance of the phenomena of synonyms, paronyms), the uses of dialectal and spatial words in the literary language; unmotivated use of the words of various stylistic and emotional values; repetitions of the same word or related words; incorrect use of words with phraseologically related meanings, etc.

As a result of comparison of news TSN, «The facts of week», «Today» and «Windows», the level of proficiency in Ukrainian of leaders, journalists and editors on Ukrainian TV channels 1+1, ICTV, «Ukraine», STB was characterized. During broadcasting of journalists and TV hosts it was recorded the uses of words in the non-specific lexical meaning, the tautology and the uses of the wrong structures that is caused by influence of the Russian language. In the news on average in one hour of broadcasting time, it is recorded lexical violations: ICTV – 12, 1+1 – 11, «Ukraine» – 9, STB – 7. Television influences formation of the language culture of the audience, so it is worth taking a number of measures for further elimination of lexical violations.

Compliance with the norms of the Ukrainian literary language is a basic requirement for media workers, because the correctness of their broadcast depends on how the listener will be able to understand, perceive and subsequently reproduce the information they hear.

Key words: violation of lexical norms, tautology, pleonasm, synonyms, paronyms, stylistic conditionality, lexical meaning.